

הקדמה למסכת בבא בתרא:

המקור לחיובים
שאינם נובעים מחסרון ממוז

הרב יצחק שפירא

יוצא לאור ע"י ישיבת עוד יוסף חי

02-9974666

058-4997466

misrad@odyosefchai.org.il

הרב יצחק שפירא

עימוד ועיצוב: חותם צילה אנטמן 058-6071455

הקדמה למסכת בבא בתרא:

המקור לחיובים שאינם נובעים מחסרון ממון

הקושי בהסבר דיני שכנים

בבבא בתרא מבוארים חיובים רבים שאנשים חייבים זה לזה למרות שאין אחד שגורם לשני חסרון ממון וכדומה - כמו חיובי השכנים זה לזה בבניית בית שער ודלת, תשלום עבור צרכים משותפים, וכדומה¹.

והנה נתקשו האחרונים לברר מה מקור החיובים הללו אצל ישראל. וכמו שכתב הקובץ שיעורים²:

כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר משום דהיזק ראייה שמיה היזק, וקשה, מה בכך דשמיה היזק, הא ההיזק אינו ממנו אלא מבני רה"ר ומאיזה טעם יתחייב לסלק היזק אחרים אשר הוא אינו גורם בזה, והא דכופין בני העיר לבנות חומה אפשר דהוא תקנת חכמים אבל בחצר אינו נראה לומר שהיא תקנה, וצריך לומר דהוא מטעם

1. אפשר לחלק את זה לכמה מדרגות: צורך משותף - כמו במקרה של שיירא (עיין בבא קמא קטז, ב), שכנים (כמבואר בבבא בתרא, ועיין בחושן משפט סימנים קסא-קסב), בני עיר (עיין שם בסימן קסג), ובני מלכות (עיין למשל הלכות מלכים פרק ד). החילוק שבין המדרגות הללו התבאר באריכות בספר תורת המלך חלק ב, פרק א.
2. בבא בתרא מ-מא.

מנהג המדינה שהכל כמנהג המדינה, אבל הא גופא טעמא בעי למה צריך לנהוג כמנהג המדינה בעניני ממון, ובשותפין על ידי מקח אפשר לומר דמן הסתם על מנת כן נשתתפו לנהוג כמנהג המדינה³ אבל בשותפין על ידי ירושה לא שייך האי טעמא⁴, ולענין מנהגי איסור איכא קרא אל תטוש תורת אמך, אבל בממון הא ליכא קרא, ואין לומר דגם הכא הטעם משום דהוא מנהג של מצוה לסלק היזק מחבירו דאם כן אין זה חיוב ממון אלא חיוב מצוה גרידא, והכא משמע דחוב ממון יש עליו לבנות בית שער לחצר, ועיין במגיד משנה ריש פרק ה מהלכות עירובין דבן מבוי שאינו רוצה להשתתף - בית דין יורדין לנכסיו ונוטלין ממנו שיתוף בעל כורחו, התם ניחא שהוא אוסר עליהן וחייב לסלק היזק, אבל הכא

3. ולהעיר שלגבי שותפין אכן מובא בפוסקים שיכולים לכפות אחד את השני, כמבואר ברמ"א בדיני שותפים (חושן משפט קעו, י) "וכל שאינו משנה או פושע, יעשה בשל חבירו כמו בשלו, ונוטל מחבירו חלקו כמה שהוציא, דכל שותף כיוצא ברשות דמי" (ואפילו במקרה שהשותף השני מוחה הוא יכול לבנות והשותף יהיה חייב לשלם לו על כך, וכמו שכתב הרמ"א (קעח, ג). מ"מ קשה להשוות דין זה לשכנים, שבשותפין הסברא יותר ברורה, שהרי מראש הם הסכימו להיות שותפים וגם אם בשלב כלשהו שותף אינו מעוניין להמשיך הרי הוא יכול בכל רגע נתון לפרק את השותפות ולקחת את חלקו וללכת (כמבואר בחו"מ סי' קעא), א"כ בעצם הישארותו הרי הוא נותן רשות לשאר השותפים לעשות כרצונם (ואם לא נסביר כך את דיני השותפין עדיין לא יהיה בזה כדי להסביר את דיני שכנים, שכן היא גופא טעמא בעי); מה שאין כן אצלנו, בשכנים, הרי אי אפשר לכפות אף אחד לעזוב את ביתו ואין אפשרות להיפרד וגם לא בהכרח היתה הסכמה מראש להיות שכנים (ולא מצאנו חילוק בדיני שכנים שבמקרה כזה לא יוכלו לחייב זה את זה בבית שער וכדומה. ועיין גם בסימנים קסא-קסה, ובסימן קע, וכן ברמ"א בקעא סעיף א: שם יש מקרים רבים של מחויביות הדדיות שלא נוצרו מהסכם אלא מהמציאות של חיים משותפים. ואף במקרה שאדם בא ראשון וגר באיזשהו מקום, ואחר כך הגיעו שכנים נוספים; וכשהגיע הוא לא ידע אם יגיע עוד אנשים והאם הוא יצטרך להשתתף איתם - למרות זאת הוא חייב בדיני שכנים ככל השכנים (עיין במרדכי בבא בתרא פרק קמא סימן תעז על עיר חדשה שגם בה יש חיובים; ובשו"ת הרדב"ז מכתב יד חלק ח, קעב; ובנימוקי ר' מנחם מריזבורק ד"ה 'דין הפורש מן הציבור'; ובמרדכי בבא קמא פרק אחרון סימן קעז על זה שגם אם בא לעיר על דעת שלא להשתתף עמהם)).

4. באבן האזל (שכנים ב, טז) הסביר כך, שהחיוב נובע מהתחייבות מראש של השותפין, אך קשה לומר שזהו המקור לחיוב כנ"ל ובהערה הקודמת.

ההיזק הוא מבני רשות הרבים, מיהו גם לענין לחי וקורה כופין בני מבוי זה את זה, והתם האיסור הוא ממילא ולא על ידו.

בהא דכופין בני חצר זה את זה לבנות בית שער ודלת לחצר משום היזק של בני רה"ר אפשר לפרש הטעם משום דחצר שיש לה דלת שוה יותר מחצר שאין בה דלת ואם רצה למכור חלקו מוכרו ביותר נמצא שלא חסר מהוצאת הדלת וחבירו נהנה וכופין על מידת סדום בכהאי גוונא, ועיין בנמוקי יוסף במשנה דכמה יהא בעיר, מיהו בהא דכופין בני מבוי זה את זה לעשות לחי וקורה למבוי לכאורה לא שייך טעם זה, וכן בהא דכופין בני העיר זא"ז לקנות להן ספר תורה.⁵

והעולה הוא שיש כאן חיוב בו אדם חייב לשלם למרות שלא הזיק ולמרות שלא הביע הסכמה או התחייב מראש לשלם. וממילא אין זה כדיני נזיקין, ולא כדיני מיקח או ממכר או שומרים, וצריך בירור מה מקור החיוב.

הסברו של הקובץ שיעורים והקשיים בדבריו

הקובץ שיעורים עצמו רצה לומר שחיוב זה נובע מדין השבת אבדה, וז"ל שם:

ושמא הטעם בכל אלו הוא משום מצוה ולא משום שעבוד ממון וגם שמירת החצר מהיזק היא מצוה כמו בראה מים שוטפין ובאין, ואף דאינו חייב להוציא ממון משלו כדי להשיב אבדת חבירו אבל הכא כיון שגם הוא נהנה מזה כמו חבירו אין זה הפסד ממון.

ודבריו תמוהים, הרי סו"ס האדם אינו מעוניין להוציא כסף עבור הבית שער⁶ וא"כ

5. ובלא"ה יש להקשות על דבריו, שלפי"ז לא יובן מדוע דין זה הוא רק ב"כל הדברים שהחצר צריכה להם צורך גדול, או דברים שנהגו בני המדינה לעשותם" (כמש"כ הרמב"ם שכנים ה', א). וגם יש לתמוה על מש"כ "נמצא שלא חסר מהוצאת הדלת", הרי סוף סוף אינו מעוניין בדלת (עיין בהערה הבאה) ומעצמו לא היה מוציא עליה הוצאות א"כ חסר וחסר הוא.

6. שהרי לא מוזכר שזה דווקא במקרה שברור לנו שהם באמת מעוניינים בזה, אלא כתוב בסתמא ומשמע שזה אפילו במקרה שברור לנו שאלה שאנחנו כופין אותם לא היו מוציאים על זה

בוודאי שהוא מפסיד ממון, וגם אם לא היה מפסיד ממון - מדוע נחייב אותו לבנות בית שער עבור חבירו בעוד שחבירו יכול לעשות זאת בעצמו ולא שייך בכה"ג חיוב השבת אבידה שהרי אינה אבודה ממנו כלל⁷.

ובביאור הדברים נראה שמקור החיוב בדינים הללו⁸ נתון במחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן, וכפי שנבאר:

שיטת הרמב"ם

בדברי הרמב"ם משמע שיסוד החיוב של הדינים הללו הוא במצוה לעשות "על פי התורה אשר יורוך". כך כתב הרמב"ם בתחילת הלכות ממרים:

בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל ... הרי הוא אומר: "על פי התורה אשר יורוך" - אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיוורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם, "ועל המשפט אשר יאמרו" - אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, "מכל הדבר אשר יגידו לך" - זו הקבלה שקבלו איש מפי איש.

בדבריו רואים שצריך לשמוע לבית הדין גם במה שהם מתקנים כדי לתקן את העולם⁹,

הוצאות. ועוד, שהרי לא מדובר בחצר ועיר שנבנו רק עכשיו, אלא מדובר שהיו קיימים מכבר, ועד עכשיו לא היה להם בית שער וחומה ופתאום נתעוררו חלק מהשכנים לבנות, א"כ קשה לומר שאנחנו מחזיקים שכל השכנים באמת רוצים על אף ששתקו כל השנים.

7. ולדבריו יוצא חידוש גדול מאד - שאם משהו מועיל לי - אף שאני לא מעוניין בזה ואין לי כסף להוציא עבור זה - אני צריך לשלם על זה אם זה מועיל למישהו אחר.

8. בחזון איש (ב"ב א, ה) כתב לגבי הכפיה על בית שער ודלת לחצר ש"יסודו דינא או תקנת חכמים". ויש להעיר שלא נראה שכוונתו באפשרות השניה היא שעצם יסוד החיוב הוא מדרבנן, אלא כוונתו היא שחכמים הפכו את הצורך בבית שער לדין קבוע ולא בודקים כל מקרה לגופו (ולפי זה אפשר לומר שזה לא שהוא הסתפק בדבר וכתב שתי אפשרויות, אלא רצונו לומר שאפשר ככה ואפשר ככה ותלוי על מה מסתכלים, כלומר זה דינא שמעורבת בו תקנת חכמים לקבוע במסמרות את חיוב בית השער). וא"כ מה שנכתוב לקמן מתאים לשיטתו.

9. ועיין גם בהלכות רוצח ב, ד ובהלכות מלכים ג, י שם מופיע הביטוי "לתקן העולם" בהקשר של

ולאפשר חיים נכונים בין אדם לחברו¹⁰. ובפשטות מקורו במדרש תנאים (דברים יז), זה לשונו:

מצוה לשמוע להן אפילו בגזרות ותקנות שהרי הוא אומר על פי התורה אשר יורוך אלו גזירות ותקנות ומנהגות שיורו בהן לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם.

ועיין גם בדבריו בריש הלכות סנהדרין:

מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך, שנאמר: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך"; שופטים אלו הדיינים הקבועין בבית דין ובעלי דינין באים לפניהם, שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה והם עומדים לפני הדיינים המסבבין בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעוות, וכל מעשיהם על פי הדיינים וכל שיראו בו עוות דבר מביאין אותו לבית דין ודנין אותו כפי רשעו¹¹.

דאגת המלך למעט רוצחים.

10. וכך מתבארים גם דבריו בספר המצוות (עשה קעד): "שצונו לשמוע לבית דין הגדול ולעשות כל מה שיצוו בו מאיסור והיתר. ואין הבדל בזה בין הדבר שיסברוהו או הדבר שיוציאוהו בהקש מן ההקשים שהתורה נדרשת בהן או הדבר שיסכימו עליו שהוא סוד התורה, או לפי ענין מן הענינים שיהיה דעתם שהוא ישר ושבו חזוק לתורה, הכל אנו חייבים לשמוע אותו ולעשותו ולעמוד על פיהם לא נעבור ממנו. והוא אמרו יתעלה: 'על פי התורה אשר יורוך', ולשון ספרי: 'ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה' - זו מצות עשה".

11. ועיין גם במשנה בריש שקלים: "באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים; בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכין, ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים, ועושין כל צרכי הרבים, ומצינין את הקברות, ויוצאין אף על הכלאים" (ועיין גם בירושלמי וברמב"ם בפירוש המשניות שם, ואכמ"ל).

וכך מבואר בשולחן ערוך (חושן משפט רלא, ב; ושם כ-כא; על פי הגמרא בבבא בתרא פט, א):

חייבים בית דין להעמיד ממונים שיהיו מחזרים על החניות, וכל מי שנמצא אתו מדה חסרה או משקל חסר או מאזנים מקולקלים רשאים להכותו ולקנסו כאשר יראה לבית דין.

חייבים בית דין להעמיד ממונים על השערים שלא ירויח כל אחד מה שירצה ... כל המפקיע שערים שמוכר יותר מהראוי, רשאים להלקותו ולענשו כפי הראוי.

וכך כתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה, כאשר הוא מבאר את סדר המסכתות בש"ס ומסביר את מקומה של מסכת בבא בתרא בסדר נזיקין:

...אחר כך בבא בתרא וענינה במשפטי חלוקת הקרקעות, ודינים השייכים בבתיים משותפים, ודיני שכנים, ובטול קשרי מסחר בהגלות מום, ודינים המסופקים בעניני מקח וממכר והיאך לדון בהם, ודיני ערבות והירושות. ואיחר חלק זה מפני שכולו קבלה ודברי סברא, ולא נתבארו במקרא, וכאשר הודיע את הדינים בא לדבר על הדיינים המוציאים לפועל אותם הדינים, ולכן הסמיך סנהדרין לבבא בתרא. ... ואחר מכות שבועות ... שגם היא ממעשה הדיינים, לפי שלא יכוף על השבועה כי אם הדיין. וכאשר גמר לדבר על הדינים והדיינים ומה שמסור לבית דין ... דבר על עדיות ... והרי היא מסוגי הדינים, לפי שאין עדות אלא בפני בית דין. ... אחר כך דבר בדיני עבודה זרה לפי שהוא ענין הכרחי לדיין, ובה תהיה שלמות הדיין ... .

בדברי הרמב"ם הללו רואים שהדיינים מצווים לדון על פי מה שכתוב בתורה. ובדברים שאין לגביהם הלכות קבועות בתורה - הם מצווים להכריע ב"קבלה ודברי סברא" ולקבוע כיצד מתנהלת החברה; ומסכת בבא בתרא היא החלק הזה.

והדבר מתאים לדרשת חז"ל (בסנהדרין י, ב) על הפסוק שנאמר לדיינים (בדברים א, טז):

”ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו”: ”בין איש ובין אחיו” - אמר רב יהודה: אפילו בין בית לעליה. ”ובין גרו” - אמר רב יהודה: אפילו בין תנור לכירים.

וביאר רבנו חננאל שם¹²:

”בין איש ובין אחיו - אפילו בין בית לעליה” - צריך הדיין להיות בקי כמשפט הפסדת העלייה על הבית כמה היא כדי שידין כמה יש לבצל העלייה בתחתון, וכך צריך להיות בקי כמה הרחקת התנור מן הכותל או מן העזיבה שתחת התנור, וכמה הרחקת הכירה והמחזיק בכירה אין לו לעשות, וכיוצא בדינים הללו; ולא יהיו קל בעיניו מפני שהן כך בלא נשיאת ממון ובלא נתינת ממון בבזיון אלא צריך להתעסק בהן בכולן כמו שהן מפורשים בפרק לא יחפור.

כלומר: הדיינים צריכים לעסוק גם בדברים שאינם ממון שנלקח אחד מן השני, אלא סדרים שצריך לקבוע בין אדם לחברו ולשכניו.

והדבר מתאים גם לדרשת הספרי על הפסוק, המובאת ברא”ם שם:

”ובין גרו” - אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים, אפילו בין תנור לכירים. כאילו אמר: ובין הגר עמו, שהוא שכנו, שיש ביניהם עסקי דירה. וכן שנו בספרי: ”רבי אומר: ’בין אחיו ובין גרו’ - זה שכנו”.

12. וכפירושו כתב גם ר' חיים פלטיאל בפירושו לתורה (על הפסוק בדברים); ועיין במרגליות הים שם שמביא גם את השאלות והערוך שמפרשים כך.

וכך מבואר בתשובת החתם סופר (חושן משפט, עט"ז):

יורד לאומנתו - לכאורה נראה כל הנוגע בענין זה אסור מדאורייתא וגזל גמור הוא מן התורה ... ולפי עניות דעתי הוא בכלל הא דכתיב: "ובין אחיו ובין גרו", ומפרש בספרי מלשון גר ודר עמו, כמו שכתב הרא"ם פרשת דברים ... שהוא מנהגי ישוב המדינה שמסרן הכתוב לחכמי ישראל ו...ניתן רשות לחכמי הש"ס לדון בין איש וגרו והם אמרו וחקקו ונעשה דין תורה וגזל דאורייתא ... מי נתן להם כח להסיע על קצתו בזה אם לא כי כל ענינים אלו מסרום הכתוב לחכמים והם ראו גם ישוב המדינה בזה ... והדר הוי ליה דין תורה ...

שיטת הרמב"ן

אמנם לעומת דברים הרמב"ם הללו - בדברי הרמב"ן נראה יותר שמקור דינים אלה במצות "ועשית הישר והטוב", וזה לשונו (דברים ו, יח¹³):

וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם. אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון "לא תלך רכיל", "לא תקום ולא תטור", ו"לא תעמוד על דם רעך", "לא תקלל חרש", "מפני שיבה תקום", וכיוצא בהן - חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין; וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (בבא מציעא קח, א), ואפילו מה שאמרו (יומא פו, א) פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר.

בדברי הרמב"ן משמע שכל הדינים שבונים חברה מתקנות ואינם כתובים כמצוה

13. הבאנו כאן בקיצור, עיין בגוף הדברים שמאריך ומבאר כמה דינים על פי היסוד הזה. ועיין גם באנציקלופדיה התלמודית בערך "חזקת הישוב".

14. ועיין גם בדבריו על ויקרא יט, ב.

מפורשת נכללים במצות "ועשית הישר והטוב", שכוללת את הצורך להיות מתוקנים וישרים בחיים שבין אדם לחברו¹⁵; המצוה לעשות הישר והטוב כוונתה שנשלים את כל הפרטים של בין אדם לחברו כדי שנחיה זה עם זה כראוי גם בפרטים שהתורה לא נגעה בהם במפורש¹⁶ (וכמו שמצות "קדושים תהיו" לשיטת הרמב"ן מחייבת התנהגות קדושה גם כאשר אין מצוה מפורשת בפרט מסוים, כמבואר בדבריו בויקרא (יט, ב), ועיין שם שמשוה את זה למצות "ועשית הישר והטוב"; וכן מתאים למה שמפרש (בויקרא כג, כד) שנצטוונו לנוח בשבת ו"לא שיטרח כל היום" גם בדברים שאינם מלאכה אסורה)¹⁷.

ואמנם הרמב"ן כתב "עד שיכנס בזה לפנים משורת הדין", אבל ודאי שאין כוונתו שהמצוה כוללת רק דברים שהם לפנים משורת הדין, שהרי כתב בתחילה שהמצוה מכוונת ל"כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם", ודברים אלה אינם לפנים משורת הדין! אלא שכוונתו שהמצוה באה לתקן את הנהגות האדם עם שכניו ורעיו, והיא כוללת אפילו דברים שהם לפנים משורת הדין¹⁸.

15. ולפי זה מה שמבואר שבית הדין הם האחראים על צרכי הציבור ועל מסחר תקין (כמו שהבאנו לעיל) - זה מפני שמצות "ועשית הישר והטוב" היא ככל המצוות, שבית הדין כופים על קיומן.

16. ועיין גם בדברי הרמב"ן על הפסוק "שם שם לו חק ומשפט" (שמות טו, כה) שמסביר את הצורך בתקנות ודינים שבין אדם לחברו כאשר נבנה מחנה ישראל ביציאה ממצרים, וכן מביא את מעשה יהושע בשכם: "וכן ביהושע נאמר: 'יכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם' (יהושע כד, כה), אינם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות וישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (בבא קמא פ, ב), וכיוצא בהם".

17. ביאור זה של דברי הרמב"ן מסביר את דברי הגמרא בעבודה זרה (כה, א) שמסבירה שהטעם שספר דברים נקרא "ספר הישר" (שמואל ב א, יח) הוא משום "דכתיב: 'ועשית הישר והטוב בעיני ה'". והקשה המהרש"א שם: "וכי משום דכתיב ביה מלת 'ישר' נקרא כל הספר ישר? הלא בספר שמות נמי כתיב 'והישר בעיניו תעשה' וגו'!". ולפי מה שהסברנו בדעת הרמב"ן ברור שספר דברים נקרא ספר הישר כיון שהוא הספר המכין את עם ישראל לכניסה לארץ ולחיים מתוקנים וישרים שבין אדם לחברו, ומצות "ועשית הישר והטוב" היא השלמת הענין הזה בכל הפרטים, גם אלה שלא נכתבו בפירוש (ועיין גם כמה שתייך שם המהרש"א, ודוק).

18. וכך ביאור דבריו: "חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר" - והם החיובים מעיקר הדין כמו דיני שכנים - "עד שיכנס בזה" - אפילו - "הפשרה ולפנים משורת הדין" - כמו דינא דבר מיצרא שנלמד מהפסוק הזה והוא לפנים משורת הדין (ואולי לפי זה הביאור בפסוק הוא: "ועשית הישר" - שהם הדינים המחייבים מצד הדין, "והטוב" - שהוא לפנים משורת הדין; ודוק).

סיכום

ולסיכום הענין - עולה שיש שתי אפשרויות לפרש את מקור חיובי השכנים זה לזה מן התורה:

א. המצוה לשמוע בקול הדיינים, שממונים על קביעת דינים וסדרים בין אדם לחברו (וכך משמע ברמב"ם).

ב. מצוות "ועשית הישר והטוב", שמחייבת התנהגות באופן מתוקן ומסודר זה עם זה (וכך משמע ברמב"ן).